Ганна Саўчанка

БАЛАДЫ-ЗАГАДКІ Ў ПЕСЕННЫМ РЭПЕРТУАРЫ ЖЫХАРОЎ ГОМЕЛЬШЧЫНЫ

На тэрыторыі Беларусі, у прыватнасці ў розных раёнах Гомельскай вобласці, і сёння бытуюць баладныя песні, аснову сюжэтаў якіх складаюць асабістыя адносіны. Менавіта тут яны вылучаюцца багатай варыянтнай разнастайнасцю. Даследчыца Л. Салавей вылучыла наступныя групы балад: «балады з міфалагічнымі матывамі; балады казачныя і легендарныя; балады гульнёва-карагоднага складу; балады навелістычныя; балады, якія змяшчаюць загадкі» [3, *68–69*]. Асабліва шырока бытуюць (у паўсядзённым жыцці) сярод насельніцтва Гомельшчыны варыянты баладных песень з міфалагічнымі матывамі і навелістычныя балады. Важнае месца ў песенным рэпертуары займаюць балады-загадкі, дзе блок загадак выконвае у змесце твора важную функцыю. Балады гэтага віду ў фальклоры ўсходніх славян, нягледзячы на выразную агульнасць асновы, маюць значныя адрозненні, што «выяўляюцца ў неаднолькавай паўнаце, распрацаванасці сюжэтаў, у адлюстраванні розных гістарычных рэалій, у неаднолькавасці прымеркавання ў гадавым і сямейным цыклах» [3, *140*]. Выказвалася меркаванне, што гэтая тэматычная група балад – арыгінальная разнавіднасць рытуальна-міфалагічных баладных песень. Вядома, што нельга зводзіць балады з загадкамі толькі да тэкстаў, у якіх адлюстраваны рытуалы, але нельга ігнараваць і відавочныя сувязі з імі, што прасочваецца на двух узроўнях – знешнім і ўнутраным. «Знешні ўзровень выяўляецца праз дачыненне балад да пэўных абрадаў і прамежкаў часу. <…> Унутраны ўзровень сувязі адзначаных балад з рытуалам увасабляе баладны сюжэт, яго завязка, развіццё, акалічнасці, развязка» [2, *41-42*]. Адзначым, што самі тэксты з’яўляюцца ўвасабленнем рытуалаў у песеннай форме. Агульнае змястоўнае ядро твораў, якія адносяцца да балад-загадак, скіравана на выпрабаванне розуму дзяўчыны праз веданне ёю загадак. У выніку, калі адгадка агучваецца, гераіню чакае ўзнагарода.

Паводле меркаванняў даследчыцы Л. Салавей, «беларускія балады з загадкамі маюць надзвычай шырокі спектр бытавой прымеркаванасці. Яны занатаваны як велікодныя, піліпаўскія, веснавыя, карагодныя, купальскія, пятроўскія, бытавыя, любоўныя, нават як вясельныя» [3, *140*]. Зыходзячы з разважанняў Л. Салавей, мэтазгодна суадносіць балады гэтага віду з вясновa-купальскай абраднасцю, што з’яўляецца вынікам старажытнасці іх паходжання.

Звернемся да аналізу баладных песень, што змяшчаюць загадкі, пашыраных на тэрыторыі Гомельшчыны пераважна ў вёсках Жыткавіцкага і Нараўлянскага раёнаў. Сюжэт твораў арганізаваны, на першы погляд, у выглядзе гульні паміж хлопцам і дзяўчынай, як, напрыклад, у баладнай песні, запісанай у Жыткавіцкім раёне. Калі дзяўчына адгадае загадкі хлопца, то будзе яго суджанай:

– Ой ты, Галю, ды мая Галю,
Што ж я табе сказаці маю.
Што ж я табе сказаці маю,
Сем загадак загадаю.
Адгадаеш – маёй будзеш,
Не адгадаеш – чужой будзеш [1, *642*].

Балады, якія ўтрымліваюць загадкі, кампазіцыйна пабудаваны ў форме дыялогу, дзе ў першай частцы змешчаны пытанні-загадкі з боку хлопца, а ў другой частцы гучаць адказы дзяўчыны. Далейшае вывучэнне балад-загадак Гомельшчыны дазваляе ўбачыць іх сувязь з грамадскім і духоўным жыццём народа. Напрыклад, у баладзе, запісанай ў в. Канатоп Нараўлянскага раёна, гэта пэўная колькасць загадак:

– Ой, што расце без карэння,
Ой, што цвіце без насення?
Ой, што гарыць без полямя,
Ой, што бяжыць без повада?
Ой, што ўецца кругом дрэўца,
Ой, што сушыць каля сэрца?
Ой, што грае – голас мае?
– Казак дурань, што пытае.
Камень расце без карэння,
Доля цвіце без насення.
Сонца гарыць без полямя,
Вада бяжыць без повада.
Хмель уецца кругом дрэўца,
Любоў сушыць каля сэрца.
Скрыпка грае – голас мае [1, *643*].

Як вядома, у міфалагічных каардынатах лік «сем» звязаны з касмалагічнай семантыкай, таму і загадкі набывалі пэўную таямнічую сілу. Гэта былі невыпадковыя пытанні да дзяўчыны: яны складалі абавязковы мінімум ведаў і «пэўную ступень прылучэння да таямніц, з'яўляліся своеасаблівым паролем людзей аднаго роду» [3, *144*]. Загадкі вар'іруюцца як па змесце, так і па колькасці. Мінімальная колькасць – тры. Так, у баладзе, запісанай у в. Бярэжцы Жыткавіцкага раёна, іх шэсць, прычым толькі тры супадаюць з загадкамі у папярэдняй баладзе:

Ой, што расце без кораня,
А што ўецца круг дзерава?
Што пячэ без жарыцы,
Што жыве без дружыны?
Ой, што грае, голас мае,
Ой, што плача – слёз не мае?
– Камень расце без кораня,
Хмель уецца круг дзерава.
Сонца й пячэ без жарыны,
А казача жыве без дружыны.

Скрыпка грае – голас мае,
Салавей плача – слёз не мае [1, *642*].

Паказальным з’яўляецца набор аб’ектаў загадвання, які ўключае прыродныя з’явы і стыхіі: сонца, зару, вецер, маланку, ваду, снег, мора, камень, траву, папараць, жывёл і птушак. Адзначым, што найперш у тэкстах баладных песень выкарыстоўваюцца назвы не выпадковых прадметаў, стыхій і з’яў, а найбольш важных, тых, якія адухаўляліся, пра якія складалі міфы і якім пакланяліся. Пытанні-загадкі ў баладных песнях маюць старажытную аснову. На працягу пэўнага гістарычнага часу загадванне мела сакральны характар, з’яўлялася магічным рытуалам. Як адзначыла Р. Кавалёва, група балад-загадак сведчыць аб тым, што «праз прыватную падзею і матыў сустрэчы ўвасабляецца падзея рытуальная, звязаная з таямніцай імені і яго вымаўлення. Вымавіць назву, імя значыла стварыць, увасобіць, адрадзіць з’яву, рэч, прадмет» [2, *43*].

ЛІТАРАТУРА

1. Балады ў дзвюх кнігах. Кн. 2. / Рэд. К. П. Кабашнікаў, В. І. Ялатаў. – Мінск: Навука і тэхніка, 1978. – 744 с.
2. *Кавалёва, Р. М.* Баладныя песні / Р. М. Кавалёва [і інш.] пад. рэд. Р. М. Кавалёвай. – Мінск: БДУ, 2010. – 100 с.
3. *Салавей, Л. М.* Беларуская народная балада / Л. М. Салавей. – Мінск: Навука і тэхніка, 1987. – 284 с.